

Prof. dr MIRČETA ĐUROVIĆ

INVESTICIONA POTROŠNJA I STABILIZACIJA

Već duži period problemi investicija i investicione potrošnje nalaze se u centru pažnje čitavog društva. Investiciona potrošnja se identifikuje kao jedan od najsnažnijih generatora destabilizacije i poremećaja u privrednim tokovima, pa je prirodno da je, zbog toga, na izvjestan način, došla u prvi plan ne samo u pogledu globalne orijentacije nego i u pogledu preduzimanja neposrednih i konkretnih mjera u cilju razrješavanja problema.

Došlo se do dragocjenih saznanja da se politika razvoja zasnovana na izrazito intenzivnom kursu investiranja, naročito karakteristična u posljednjih deset godina, mora mijenjati i investiciona potrošnja uskladiti sa realno raspoloživim finansijskim i materijalnim mogućnostima društva. Ovaj notorni postulat, da se investicije moraju kretati u realnim okvirima, postepeno postaje osnova u izgrađivanju odgovarajućih opredjeljenja i konkretnih rješenja u domenu investiranja u pojedinim sredinama. I to je pozitivna tendencija koja već daje određene rezultate (i ako inicijalne vrijednosti) i koju treba podržavati.

U dosadašnjoj aktivnosti, međutim, naglašeno se ispoljava simplificirani pristup da se čitav problem investicija i investicione potrošnje maltene svodi na smanjenje obima investicija, odnosno na odustajanje od pojedinih investicionih poduhvata, smanjenje ulaganja ili obustavljanje radova na pojedinim objektima i slično. Predimenzioniranost investicione potrošnje i multipliciranost problema koji na toj osnovi nastaju, uticali su da ovakva orijentacija dođe u prvi plan i da volumen investicija i intenzitet investiranja postane glavna preokupacija u čitavoj aktivnosti. Pri tome se gubi iz vida sva složenost i kompleksnost problema investicija, ne ukazuje se na kvalitativne probleme investicija i ne sagledavaju u dovoljnoj mjeri posljedice koje iz novog kursa, posebno iz smanjenog obima investicija, proističu i koje se neminovno moraju odraziti na proces društvene reprodukcije i privredne tokove u cjelini. Osjećanje

da se mora izaći iz ove faze pojednostavljenog prilaza problematici investicija, da se odgovornost ne iscrpljuje samo u jednostranom smanjenju obima investicija, nego naprotiv, da to pretpostavlja veoma kreativan i složen napor svih stvaralačkih snaga u narednom periodu.

Treba imati na umu da ni jedan od temeljnih ciljeva na sektoru investicija nije u potpunosti ostvaren. Šta više u prethodnom petogodišnjem planu (1976—1980) dalje su zaoštreni osnovni problemi a neki čak dostižu svoju kulminaciju. Nije stvar samo u tome da su prekoračene realne finansijske i materijalne mogućnosti i da su zbog toga poremećeni robno-novčani odnosi u ovom dijelu reprodukcije, već nijesu ostvareni ni drugi strateški ciljevi. U cjelini gledano, u prethodnom planskom periodu struktura izvora za finansiranje investicija postala je još nepovoljnija, naročito u pogledu relativno niskog učešća sredstava na bazi samofinansiranja i predominacije eksterne akumulacije na bazi kreditnog odnosa. Nijesu se u potpunosti ostvarile ambicije ni u pogledu razvoja prioritarnih pravaca i izmjene već od davno prisutnih disproporcija u strukturi privrede, što je trebalo da doprinese većoj stabilnosti samog procesa reprodukcije i cjelishodnijem uključivanju naše privrede u svjetsku podjelu rada i međunarodnu razmjenu. Ekstenzivni način investiranja i dalje podriva globalnu efikasnost investiranja, tako da investicije ne daju odgovarajući doprinos rastu društvenog proizvoda zemlje.

Svi ovi strateški ciljevi uglavnom su i dalje prisutni i ostaju kao glavna okosnica izgrađivanja ekonomske politike u domenu investicija i investicione potrošnje u narednom periodu. Pri tome treba imati na umu da je mnoge od ovih ciljeva bilo lakše razriješiti u uslovima intenzivnog investiranja, odnosno relativno visoke stope investicija, kakav je bio slučaj u prethodnom planskom periodu, a mnogo teže u uslovima relativno smanjenog volumena investicija i usporene dinamike investiranja, u tome je, po našem mišljenju, delikatnost problema i složenost zadataka koji stoje pred našim društvom u narednom periodu. Da se u novim, po mnogo čemu otežanim, uslovima osigura realizacija po značaju dalekosežnih ekonomskih i društvenih ciljeva na sektoru investicija. U svakom slučaju to neće biti lako. Ukazao bih na neke okolnosti koje će svojim objektivnim djelovanjem uticati na ostvarivanje strateških ciljeva u ovom dijelu društvene reprodukcije i na taj način javljati se (objektivno) kao protivteža ambicijama koje treba da ostvarimo u narednom periodu.

Prvo, i dalje je prisutan odraz širokog fronta investicija iz prethodnih godina. Činjenica da se nekoliko stotina milijardi dinara vrijednosti investicija prenosi iz prethodnog perioda sužava manevarski prostor za ostvarivanje željenih ciljeva u domenu investicija. Ako se pri tome uzmu u obzir i relativno visoka prekoračenja, onda je jasno da je u neposrednom narednom periodu u mnogom već opredijeljena situacija i da to uveliko otežava radikalnije pro-

mjene na sektoru investicija (a da ne dođe do veoma velikih gubitaka, prije svega po osnovu odlaganja i nezavršavanja već započetih investicionih objekata).

Drugo, bez odgovarajućeg obima investicija i dinamike investiranja neće biti moguće ostvarivati bitne ciljeve društveno-ekonomskog razvoja u narednom periodu. Ovo naročito u dijelu obezbjeđivanja skladnije strukture, otklanjanja disproporcija i omogućavanja potpunijeg razvoja prioriternih sektora — energije, sirovina i hrane, kao pretpostavke za smanjivanje zavisnosti naše privrede od uvoza i uopšte obezbjeđivanje stabilnijih privrednih tokova. Takva (globalna) opredjeljenja pretpostavljaju razvijanje novih sektora privrede i jačanje postojećih potencijala u raznim domenima materijalne proizvodnje. A to se može ostvariti samo odgovarajućim obimom investicija i odgovarajućim ritmom investiranja. Neposredna zavisnost daljeg ekonomskog razvoja i restrukturiranja privrede od investicija, objektivno će vršiti pritisak za većim obimom investiranja i za što intenzivnijim ulaganjima. Otuda opasnost da se inercija intenzivnog investiranja i dalje održava i prenosi i u narednom periodu.

Treće, ovom treba dodati i niz drugih problema koji se moraju razrješavati u narednom periodu i koji će takođe (objektivno) insistirati na intenzivnim ulaganjima. Ovdje, prije svega, mislimo na problem zaposlenosti i zapošljavanja, problem bržeg razvoja nedovoljno razvijenih republika i Pokrajine Kosovo, rješavanje problema iz domena infrastrukture, stambene izgradnje i sl., što sve takođe potencira potrebu za investicijama.

Na taj način, nesumnjivo je (i bez dalje elaboracije), da investicije i izgrađivanje investicione politike predstavljaju veoma složen problem, da sam razvoj sadrži brojne okolnosti koje će snagom svog objektivnog uticaja djelovati u pravcu podržavanja intenzivnog investiranja i da se izraženi trendovi u pogledu investiranja ne mogu tako brzo izmijeniti niti investiciona politika odjedanput prelomiti.

U mnogo čemu je neophodno potpunije i produbljenije saznanje i o onome što se zbiva i o onome što će se zbiti u narednom periodu. Za sada su, ipak, jasno iskristalisana saznanja o principijelnim problemima investicija. Najprije, sigurno je da više nije moguće održavati postojeći (izvanredno) visoki nivo investicija. Enormno visoko učešće ukupnih investicija u osnovna i obrtna sredstva u društvenom proizvodu od 41% u prethodnom planskom periodu (1976 — 37,8%; 1977 — 42,4%; 1978 — 40%; 1979 — 43% i 1980 — 41%) ubjedljivo ilustruje dosadašnje trendove investicionih tokova i (namjeravane) investicione politike, pa i neusklađenost investicione potrošnje sa realnim mogućnostima društva.¹ Posto-

¹ Jugoslovensku privredu inače karakteriše relativno visoka stopa investicija. U petnaestogodišnjem periodu (1965—1980) učešće privrednih investicija u društvenom proizvodu iznosilo je oko 33,4%. Istovremeno je bruto akumulacija u privredi u društvenom proizvodu privrede iznosila 19,2%.

jeći sklop okolnosti objektivno, htjeli mi to ili ne, ne dozvoljava da se nastavi dosadašnji trend investiranja, jer su sasvim evidentna ograničenja i u domenu izvora i u pogledu materijalnih bilansa za investicionu potrošnju.

Investiciona aktivnost u prethodnom periodu u mnogome se zasnivala na nesopstvenim izvorima, tako da su u mnogom iscrpljeni eksterni izvori akumulacije. Visoki stepen zaduženosti i obaveze koje su po tom osnovu konstituisane sužavaju prostor za obezbjeđivanje dodatne akumulacije sa strane (jer će najznačajniji dio sredstava iz tih izvora morati biti angažovan za izmirenje već stvorenih obaveza). U svakom slučaju, dodatna eksterna akumulacija moraće da teče suženim tokovima. U »Polaznim osnovama dugoročnog programa stabilizacije« predviđa se smanjenje stope investicija u osnovna sredstva prema društvenom proizvodu na oko 25%.

Na sličan način se ispoljava i mogućnost akumulacije iz sopstvenih izvora, uprkos okolnosti da se u novije vrijeme javljaju pozitivni trendovi. Sama činjenica da zaduženost privrede iznosi preko 90% i da postoje enormno visoke kreditne obaveze, govori o tome da su mogućnosti ulaganja iz sopstvenih izvora takođe veoma ograničene i da ne mogu potpunije kompenzirati umanjeni priliv iz eksternih i drugih izvora za finansiranje investicija.

Dosadašnje iskustvo je nedvosmisleno pokazalo da se mora mijenjati rasprostranjena praksa ročne transformacije bankarskih sredstava i korišćenja kratkoročnih izvora sredstava za dugoročne plasmane za investicije u osnovna i trajna obrtna sredstva. Okolnost da je na ovaj način u prve četiri godine prethodnog petogodišnjeg perioda (1976—1979) bilo preusmjereno 152 milijarde dinara, najbolje govori o opsegu ovog načina finansiranja investicija. Ako se tome doda i, takođe, rasprostranjena praksa da se poslovna sredstva, neophodna za održavanje tekuće reprodukcije, usmjeravaju za investicije, kao i praksa finansiranja investicija na bazi konvertovanja spoljnih finansijskih kredita, onda je jasno do koje mjere je bilo izraženo deficitno finansiranje značajnog dijela investicione potrošnje i u kojoj mjeri je, sve to, destabilizaciono djelovalo na privredne tokove i bilo izvor inflacionog pritiska. Preduzete mjere već su dale određene rezultate i istovremeno pokazale nemogućnost daljeg ponašanja u domenu finansiranja investicija na ovaj način.²

S druge strane, intenzivna investiciona potrošnja u prethodnom periodu dovela je do velike nesrazmjere između finansijskih izvora i realnih materijalnih resursa, što se neposredno manifestovalo u stalnom nedostatku određenih vrsta materijalnih dobara za investicionu aktivnost, a to se odražavalo na rast cijena i potenciralo inflacione tendencije. Prisutne disproporcije u privredi i, posebno, nedovoljnost produkcije u određenim sektorima proizvodnje i dalje će

² Interesantno je da se u jednom od najnovijih materijala Saveznog zavoda za društveno planiranje konstatuje da i pored smanjenja obima u 1981. i 1982. godini, „investicije i dalje karakteriše sporo svođenje u realne okvire akumulacije i značajno odstupanje od materijalnih i platno-bilansnih mogućnosti“.

biti ograničavajući faktor u ostvarivanju investicione politike, pogotovu u nekoliko narednih godina.

U novijem periodu ovo je potencirano sve prisutnijom tendencijom zatvaranja privrede u uža regionalna područja, o čemu naročito govori sve veće usporavanje tokova međurepubličkog i međupokrajinskog prometa. Isporuka roba na područja drugih republika i autonomnih pokrajina opala je sa 40,1% u 1970. na 31,1% u 1980. godini, a nabavke sa 37,9% na 29,9, što znači da organizacije udruženog rada preko 2/3 svoje proizvodnje realizuju »na svojoj teritoriji«.

Sve to, da ne nabrajamo druge okolnosti, govori o tome da niz faktora objektivno determiniše investicionu politiku u narednom periodu. To s jedne strane ukazuje da se na sektoru investicione potrošnje nije moguće ponašati na stari način i da se, s druge strane, investiciona politika u narednom periodu mora mijenjati. Nije stvar samo u korigovanju dosadašnje investicione politike i investicionog ponašanja, nego i u prevladavanju mnogih problema nastalih pod uticajem trendova koji su se ranije odvijali. Zbog toga je pitanje investicija složen problem i u pogledu prevladavanja postojeće prakse i (još više) u pogledu koncipiranja društveno najcjelishodnije investicione politike u narednom periodu.

Polazeći od toga da je usklađivanje rasta ukupnih investicija sa stvarnim finansijskim i materijalnim mogućnostima, kao bitne pretpostavke procesa stabilizacije, trajno i od društva prihvaćeno opredjeljenje, čini se da u prvi plan izbijaju kvalitativna određenja investicija i investicione potrošnje, i to kako u pogledu formiranja sredstava za investicije, tako i u pogledu raspolaganja, odnosno njihove upotrebe.

Neophodno je, najprije, do određene mjere reducirati deficitarno finansiranje investicija i svesti ih u okvire ekonomski opravdane. Nasuprot tome, maksimalno razvijati trend snajzenja učešća organizacija udruženog rada u ukupnoj akumulaciji, da što potpunije dođe do izražaja sistem samofinansiranja i oslobađanja subjekata u privredi od kreditne zavisnosti. Time će istovremeno jačati uloga udruženog rada u procesu reprodukcije, kao temeljne pretpostavke za dalji razvoj samoupravljanja i samoupravnih odnosa u društvu.

U novim uslovima investiranja mora se mnogo više nego do sada voditi računa o racionalnosti ulaganja i efikasnosti investicija. Društveno insistiranje sve više mora da ide pravcem da se potencira nastojanje ostvarivanja najvećih efekata, odnosno maksimalnog dohotka na svim nivoima i u svim sredinama. Neophodno je učiniti zaokret u pristupu i shvatanju problema investicija, da se ne akcentira samo pitanje smanjenja investicija i ne naglašava samo ono što ne bi trebalo raditi.

Uprkos svega, razvoj se mora odvijati, a na taj način mora se obezbijediti i odgovarajuća dinamika investicionih ulaganja. Pitanje je mjere, odnosno iznalaženja najoptimalnijih rješenja i u dinamici i u strukturi investicija. Zbog toga je neophodno da se

okrenemo, umjesto onoga što ne bi trebalo raditi, onome što i kako treba raditi. Da se od jednog, rekao bih, negativnog prilaza okrenemo afirmativnom i više kreativnom pristupu i u ovom domenu naše aktivnosti. Ovo je utoliko važnije jer se nalazimo u periodu priprema utvrđivanja dugoročne razvojne orijentacije u narednom periodu. Nosiocima planiranja, a prije svega organizacijama udruženog rada u privredi, mora biti otvorena perspektiva investicione aktivnosti u narednom periodu, uprkos svim (objektivnim) ograničenjima koja su prisutna u ovom momentu. To je, uostalom, pretpostavka da se afirmiše samoupravni sistem društvene reprodukcije i stvore mogućnosti da organizacije udruženog rada usklađuju svoje interese u investiranju i razvoju i da se na taj način intenzivira proces udruživanja rada i sredstava za finansiranje objekata od zajedničkog interesa za udruženi rad. Sve dok se ne oslobodi ovaj proces, dok udruženi rad ne ovlada i ovim vitalnim dijelom društvene reprodukcije, neće biti moguće ostvariti željene ciljeve, investicije će biti izvor destabilizacije, poremećaja i generator mnogih neželjenih pojava. Samo na taj način biće moguće bitnije mijenjati strukturu investicija, poboljšavati doprinos investicija rastu društvenog proizvoda i na taj način prevazilaziti ekstenzivni način investiranja, obezbjeđivati odgovarajući razvoj prioriternih sektora privrede i izvozne orijentacije, povećanja društvene produktivnosti rada i mnogih drugih ciljeva. Kao da postoji nagovještaj da u novijem periodu ovaj proces počinje da se nešto primjetnije odvija. Prema izvještaju Privredne komore Jugoslavije u toku 1981. i 1982. godine zaključeno je 255 samoupravnih sporazuma za realizaciju zajedničkih programa iz razvijenih područja i organizacije udruženog rada u privredno-nedovoljno razvijenim republikama i SAP Kosovu. Ukupna predračunska vrijednost ovih sporazuma je blizu 125 milijardi dinara. U svakom slučaju, od investicione politike i efikasnosti rješavanja problema u domenu investicione potrošnje u mnogom će zavisiti dalje kretanje ukupnog ekonomskog razvoja. Zbog toga je ovo pitanje od posebnog značaja za naše društvo u narednom periodu. Ali to istovremeno pretpostavlja jasna i blagovremena opredjeljenja po pitanju naše dalje strategije na ovom vitalnom sektoru društvene reprodukcije.

Academician Prof. Dr. Mirčeta ĐUROVIĆ

INVESTMENT CONSUMPTION AND STABILIZATION

Summary

The author points out that the problem of investments and investment expenditure remain for a long period of time in the center of attention of the Yugoslav society, as one of the most important factors of destabilization and disturbances in economic flows. It became clear that an overly intensive course

of investment should be changed and the investment expenditure adapted to disponible financial resources.

It is indispensable to reduce deficient investment financing and to pay an always greater attention to the rationality and the efficiency of investment and to insist on income maximizing at all levels; a change should be made in investments, so that not only their decrease should be emphasized but also the priorities of the fields, in which investments are not desirable, should be pointed out.

An adequate dynamics of investments should be organized in such a way that optimal solutions concerning the volume and the structure of investments may be provided; a long-term development orientation for the bearers of the economic activity should be provided in the future, in such a way as to overcome the extensive mode of investment. Investment should be directed towards export, and towards solving regional disproportions; our future strategy in this vital field of the social reproduction should be clear and brought in time.

